

ՈՒՆԲԷՆ
ՍԵՆԱԿԷՆ

ՍՏԱՄՈՔՍԻՆ ԶՈՀԸ

Սրուանձտեանցի⁽¹⁾ ըսածին պէս՝ վանեցիին կաղը մինչեւ Չինաստան է գացեր:

Ծերացած ագռաւի գլուխով սա մարդը, որ պանդոկին ծառերուն տակ ֆըսթ ֆըսթ սուրճ կը խմէ, վստահ եմ թէ մերիններէն է (հայ է):

Ուրիշ յաճախորդներու պէս՝ աճապարանքով չ'ըներ իր նախաճաշը, ճաշարանին մէջ փակուած: Տեսէ՛ք, ներս գնաց, գաւաթը սուրճ ու կաթով լեցուց, իր ձեռքովը դուրս բերաւ, ծառերուն տակ տեղ մը ընտրեց սեղանի մը առջեւ ու սիկարէթ մը փաթեց մեծ խնամքով:

Այն ատեն, փոխուեցաւ այդ պարզ նախաճաշը, աղօթքի մը շնորհքն ու արքայութեան երջանկութիւնը ստացաւ: Մէկ ձեռքին առաւ ծխախոտը՝, ատեն ատեն ֆարտացնելով զայն, իսկ միւս ձեռքին՝ շոգի արձակող գաւաթը որ, այդ վայրկեանին, ամբողջ աշխարհին կեդրոնը դարձեր էր իրեն համար: Ծրթունքը գաւաթին մօտեցուց դողալով, կարծես համբուրելու համար. լետոյ՝ ձեռքը տարաւ պեխերուն, անոնցմէ կախուած կաթիլները սրբող օրհնութեան շարժումով մը:

— Փա՛ռք ստեղծողին...

Երբ, իր հաճոյքը երկարելու փափաքին հակառակ, գաւաթը պարպուեցաւ վերջապէս եւ այլեւս կորսնցուց իր կարելորութիւնը, մօտեցայ իրեն ու բարեւեցի զինք: Տեսնելու բան էր իր ուրախութիւնը: Քիչ մնաց որ ակնոցներէն արցունք կաթկթեր:

Այդ տարիքով եւ այդ գլուխով մարդերու համար, ամենամեծ չարչարանքն է առանց խօսելու նստիլը: Իրենց լեզուէն հասկցող մէկը կը փնտռեն՝ իրենց տեսածներուն ու գիտցածներուն տոպրակը պարպելու համար անոր առջեւ:

Ստամոքսին հիւանդութիւնը դարմանել տալու համար եկեր էր Լօզան: Բայց, այս քաղաքին մէջ, ստամոքսի հիւանդութիւններուն աստուածները երկու հատ էին - բժշկապետ Պուրժէն ու Քոմպլը: Երկուքն ալ, իրարու ճիշդ հակառակ միջոցներով, կը յաջողէին թէ՛ հաւստանալ եւ թէ՛ հիւանդները... առողջացնել:

Չարաճի մարդիկ կը հետեւցնէին ասկէ՝ թէ ստամոքսի անհանգստութիւն ըստածը հարուստի հիւանդութիւն է, գործ չունեցող եւ կուշտ ստամոքսի տէր մարդու ջղայնութիւն, երեւակայութիւն:

Սակայն, մեր մարդուկը այդ չարաճիներէն չէր: Ծերացած ագռաւի այդ գլուխը ուներ աղանիւսի ուղեղ: Դարմանումի այդ իրարու հակառակ միջոցներէն հետեւցուցեր էր ինք թէ երկո՛ւքն ալ լաւ էին, քանի որ երկո՛ւքն ալ կը լաւացնէին: Իրարու դէմ ոխով լեցուն այդ «աշխարհահռչակ»ներուն⁽²⁾ գիտութիւնը իրարու խառնելով, իր անձնական կեանքէն սորվածներն ալ անոր վրայ աւելցնելով, իր արձակուրդին քանի մը ամիսներուն համար շիներ էր Կեանքի Ծրագիր մը, որուն կը հետեւէր գաւառացի մարդու հաստատ կամքով:

Այդպէս, իր շաբաթները կ'անցնէին առանց փոփոխութեան, ճիշդ իրարու նմանող լուսանկար պատկերներու պէս: Չափուած-ձեռուած էին իր օրերը: Օրուան ամէն մէկ ժամը լարուած էր ստամոքսին հաշիւովը: Անոնցմէ վայրկեա՛ն մը փրցնելը՝ Սուրբ Գիրքէն էջ մը պատռելու պէս մեղաւոր բան մը պիտի ըլլար:

Առաւօտեան ժամը ութը՝ նախաճաշի խորհրդաւոր պահն էր, ուր տեղի կ'ունենար միշտ պաշտօնական նոյն արարողութիւնը, նոյն ծառերուն շուքին տակ:

«Ութէն-տասը՝ հանգիստ», ըսեր էին բժիշկները: Անշո՛ւշտ, նախաճաշը պիտի մարսուէր... Պոլիսէն ստացած իր «Արեւելք» թերթը այդ մարսողութիւնը դիրացնելու պաշտօնը ուներ: Դրօշակի մը պէս կը բանար լրագիրը, յօնքերը իրարու կը մօտեցնէր ու ծայրէ ծայր կը կարդար, առանց բա՛ն մը փախցնելու: Մինչեւ ժամը տասը տեսելու էր ընթերցումը այդ թերթին, որ իր միտքի սնունդին միակ աղբիւրն էր, ու զայն կարդալն ալ՝ հանգիստ քունի մը հաւասար էր իրեն համար:

Ժամը տասնին կը վերջացնէր քունի նմանող այդ

ընթերցումը եւ բանկոնին ներսի գրպանէն փայփայանքով կը հանէր շիշը հանքային ջուրի: Այդ հեղուկը, որ այնքան պատիով հիւրասիրած իր նախաճաշին պիտի տար վերջին հարուածը, կը պարպէր աչքերը գոցելով, երկու «աշխարհահռչակ»ներուն կենացը ու կը կրկնէր ամէն անգամ.

—Աստուած պակաս չընէ զիրենք՝ տառապող մարդ-կութենէն:

Ատկէ ետք, մինչեւ տասներկու, կու գային գործունէութեան երկու երկար ժամերը, որոնց ընթացքին, ստամոքսը կը պատրաստէր կէսօրուան ճաշին: Այդ գործունէութիւնը նոյնն էր ամէն օր, առանց փոփոխութեան: Չափուած-ձեւուած բառերով նամակներ կը գրէր այս ու այն կողմ:

—Այս հիւանդ վիճակով,— կ'ըսէր,— Ջուիցերիոյ լեռներէն՝ Մանթաշոֆին⁽¹⁾ անբողջ գործը կը վարեմ Ափրիկէի մէջ: Նեղոսին եզերքները քարիղ կը հոսեցնեն...: Մեր արձակուրդն ալ, կը տեսնե՛ս, ասա՛նկ կ'անցնի:

Ձեռքովը գրած այդ նամակները՝ ոտքովը կը տանէր նամակատուն: Չէ՞ որ բժիշկները կարեւոր նկատէր էին փոքրիկ պտոյտ մը, ճաշէն առաջ, ախորժակը բանալու համար: Ա՛խ, այդ ախորժակը...:

Վերադարձին՝ ճաշի պահն էր արդէն, նշանատր պահը՝ երբ իր երեսակայական ժամացոյցին երկու սլաքներն ալ ուղղուած կ'ըլլային դէպի փորը, եւ ամբողջ ժամ մը կը կենային ստամոքսին վրայ:

Նախ կ'ուտէր խաշած մաքարոնին՝ Պուրժէին կենացը, խաշած բրինձը յետոյ՝ Քոմային սիրոյն: Երբ իրեն

տրուած այդ երկու պատուէրները կատարէր, ծուռ աչք մը կը նետէր մեր պնակներուն:

—Սա խորոված հնդկահաւին հոտը բերանիս ջուրը կը վազեցնէ... ու տեղական գինին անուշիկ գոյն մը ունի: Ի՞նչ կ'ըսես, բժիշկ:

Ի՞նչ ըսէի: Այդ մարդը համոզուած էր թէ, իր գործածած «գիտական միջոցներով», եթէ քա՛ր ալ ուտէր՝ պիտի հալեցնէր: Ես, բնականէն, քիչով գոհացող մը միշտ, իբրեւ դեղ՝ չափաւորութիւն կը յանձնարարէի իրեն: Բայց ան կը պատասխանէր.

—Բժիշկ, բժշկեա՛ զանձն քո (դուն քե՛զ բժշկէ)....: Աչքդ բաց. գերեզմանէն անդին ա՛լ խորոված հնդկահաւ չկայ: Քանի որ Աստուած ամբողջ աշխարհը ծածկեր է գոյնզգոյն բանջարեղէններով ու պտուղներով՝ հոտոտելու համար չէ միայն: Եթէ Մայր-Բնութիւնը ծովն ու հողը ձուկերով ու որսի կենդանիներով լեցուցեր է՝ զանոնք նկարելու եւ ճաշարանին պատերը զարդարելու համար չէ միայն... պէտք է որ ստամոքսիդ պատերն ալ համ մը առնեն...:

Այդ մարդուն բերանին մէջ, «Մայր-Բնութիւն»ը իր մանուկին կաթ տուող կնոջ նշանակութիւն մը կ'առնէր: Ձուկերուն ճակատին գիրը այդպէս կը կարդար, մարդերունն ալ՝ սա՛պէս.

—Արարիչը մարդուն տուէր է երկար բազուկներ ու կարճ լեզու մը՝ որ շատ աշխատիս ու քիչ խօսիս (ա՛հ, եթէ գործադրէր ըսածը), պզտիկ սիրտ մը եւ մեծ ուղեղ մը՝ որ մէկ զգաս ու երկու հաշուես: Իսկ ուղեղին հարիւր անգամը մեծութիւն ունեցող փոր մըն ալ տուէր է՝ հասկցնելու համար թէ... մեծ միտքերը փորէն կու գան: Ուրեմն, առաջին հոգդ հո՛ն պիտի ըլլայ. եթէ ստամոքսդ

չլեցնես դուն *քաղցրութեամբ*, կը լեցնէ ան քու կեանքդ լեղի՝ բաներով:

Այս «քաղցրութիւն» բառը պատահական նմանութիւն մը չէր: Աչքովը նշան կ'ընէր որ անուշին պնակը իրեն անցընէմ: Սալորի այդ անուշը իր ճաշերուն սովորական վերջաբանն էր՝ որ կը փակուէր միշտ սա խօսքով.

—Ա՛խ, մայրիկիս եփած անուշը ուրիշ է:

Ու «մայրիկ» բառը, որ իր երեք խօսքին մէջ գոնէ մէկ անգամ կու գար, չորցած ու ճմրթկած իր բերանին մէջ մանկական անուշութիւն մը կը ստանար: Ու միտքիս առջեւ կը բերէի չամուսնացած այդ յիսուն տարեկան մարդուն մայրի՛կը, որ անուշ կ'եփէր իր տղուն:

Բայց հիմա մարտելու էր այդ ահագին ճաշը: Ժամը մէկուկէսէն մինչեւ երեք, չարչարանքով լեցուն շոջան մը կար: Կէս ժամ կը պառկէր նախ փորին վրայ, ինչպէս որ Պորժէն պատուիրէր էր. յետոյ կը դառնար, կէս ժամ ալ կը պառկէր կոնակին վրայ՝ որ Քոմալի՛ն խօսքը տեղը գար: Ատկէ ետք, կծիկ մը կ'ըլլար ու ծունկերովը, քսանական անգամ, փորը կը ճզմէր, զայն պարպել ջանալով: Ամէնէն ետք, գետինը ծունկի կու գար՝ նաակի մէջ նստելու ձեռով մը եւ թիավարելու անվերջ շարժումներ կ'ընէր... միշտ «աշխարհահռչակ»ներուն խրատին համաձայն:

—Սա ստամոքսդ քիչ մը հանգիստ ձգէ, — կ'ըսէի...: — Ստամոքսը կնոջ կը նմանի. որքան իրեն ուշադրութիւն դարձնես՝ ա՛յնքան *նազ* կ'ընէ:

Բայց, չամուսնացած մարդը ի՛նչպէս հասկնար այդ բացատրութեան ետեւը կեցող նշանակութիւնը: Ու կը պատասխանէր.

—Միջատը՝ որ միջատ է՝ գնդասեղի մը չափ գլուխի մը

ետեւէն ահագին փոր մը կը քաշէ...: Չորքոտանիներն ու թռչունները ունին երեքական, չորսական ստամոքս...: Եթէ բնութիւնը մարդուն տուէր է մէ՛կ ստամոքս՝ զայն չխնամելը անաստուածութիւն է: Եթէ չես հաւատար՝ վարդապետներուն հարցոյր: Տարիներով կը զարգացնենք պզտիկ ուղեղ մը, որ շատ անգամ պատճառ պիտի դառնայ մեծ դժբախտութեան, բայց բնաւ չենք կրթեր ահագին ստամոքս մը, որ կեանքին աղբիւրն է, հոգին պահող-պահպանողն է: Այս կէտին մէջ, երոպացիները մեզմէ շատ առաջ են անցած:

Ստամոքսի կրթութեան այդ դժուարին գործը ա՛յնքան կը յոգնեցներ զինք, որ այդ անվտանգ թիավարութեան փորձերէն ետք՝ կը մտնէր անկողինը ու կ'իյնար քունին գիրկը:

Ժամը չորսուկէսին դուրս կ'ելլէր սենեակէն, այս անգամ՝ թեթեւցած, ոյժ առած, զուարթացած, դէմքը լուսաւորուած, բոլորովին նոր մարդ եղած:

Թէ՛յի ժամն էր հիմա, եւ խօսակցութեա՛ն ժամը: Խօսքը բերանէս կը խլէր.

—Քու պատմածդ ի՛նչ է որ. ես պատմեմ որ դուն լսես...:

Սովորական այս յառաջաբանին կը յաջորդէի՛ն՝ վերջ չունեցող, միտքէ չանցնելիք, անկարելի պատմութիւններ: Իր ըսածները կը նմանէին օճառի այն փայլուն պղպշակներուն, որոնց հագիւ թէ դպիս՝ կը մարին:

Բայց այդ պղպշակները վերջանալ չէին գիտեր: Ուտել-խմելու մոլութիւնը ունեցող մարդոց յատուկ այդ ծիծաղելի պատմութիւնները կը տեսէին մինչեւ իրիկուն: Այն ատեն, խօսքի այդ բոլոր խարոյկներէն ետք, միայն սեւ ածուխ կը մնար ետին: Պահ մը լուսաւորուած այդ

գլուխը՝ ծերացած ագռափ գլուխ մը կը դառնար նորէն:

Ընթրիքի ատեն, իր խօսակցութեան հիւթերը լուրջ ձեւ մը կ'առնէին: Պատմական տխուր դէպքերու մասին իր գաղափարները կը ջանար պարզել:

— Ծառեր կը փորձեն Նաբոլէոնին⁽⁴⁾ անյաջող վերջաւորութիւնը բացատրել կարգ մը պատճառներով: Բայց դուն հեռուները մի՛ երթար: Իբրեւ բծիշկ՝ Նաբոլէոնին ճակատագիրը կարդա՛ իր ստամոքսին մէջ: Կը տեսնես հոն *քաղցկեղը*⁽⁵⁾... Վաթերլոն⁽⁶⁾ եւ Սէնթ-Հելէնը⁽⁷⁾ այդ վերքէն կը սկսին: Ես ալ միշտ ատանկ չե՛մ եղած: Կար ժամանակ մը, երբ արաքական ճոշոյգիս (ազնի տեսակէ ձի) վրան նստած կը թռչէի, ու տեսնողներուն հիացումն ալ ետեւէս կը թռչէր: Բայց եկաւ ստամոքսիս ցարը եւ Հալէպի արծիւը քարիւղի պաշտօնեայի մը վերածեց:

Տարբեր կ'ըլլային նաեւ իր կերածները: Ընթրիքին երբեք միս չէր ուտեր, որպէսզի գէշ երազներով չչարչարուէր հոգին: Մածունը երեկոյեան թագուհին էր: Բնաւ կասկած չուէր թէ Աստուած կովը ստեղծեր էր որ մարդը մածուն քամէր անոր ստինքներէն:

— Կոյսի պէս մաքուր, մօր մը պէս բարի է մածունը, — կ'ըսէր ինք ու կ'աւելցներ. — պարապ տեղը չէ որ անմահութեան հեղուկ են կոչեր զայն:

Կլլած իր ահագին մածունը քիչ քիչ կը թմրեցներ զինք, չիղերը կը թուլցներ ու կը պատրաստէր քունը...:

Բայց, քնանալէ առաջ, աստղերուն տակ պտոյտ մը կ'ընէր՝ կերածները տեղաւորելու եւ վաղուան ուտելիքներուն վրայ խորհելու համար:

— Բծի՛շկ, — ըսաւ զիշեր մը, — դուն իմ յիսուն տարիներուս մի՛ նայիր: Ես դեռ կոյս եմ հոգիով ու մարմինով:

Երբեմն կը մտածեմ ամուսնանալ, բայց յուզմունքէ կը վախնամ...: Քու կարծիքդ ի՞նչ է. ամուսնութիւնը ի՞նչ պէս կու գայ ստամոքսիս...:

*
* *

Ձեր միտքէն չանցընէք թէ երեսակայական մարդու մը մասին է որ գրեցի: Այս մարդկային պատկերին տակ՝ կրնայի ծանօթ անուն մը դնել. բայց զինք ճանչցողները հասկցան արդէն: Գիտցէք միայն, թէ այդ մարդը ապրեցաւ, երկար ատեն ուսուցչութիւն ըրաւ, յետոյ պաշտօնեայ եղաւ, յարգուեցաւ ու... մեռաւ...: Գիտէ՞ք ինչէն. — փորի ցաւէն: Եգիպտոսի մէջ, հարսանիքի զիշեր մը, շատ ուտելէն՝ ստամոքսը ճաթեցուցեր է, ըսին...: Ճակատագիր՝:

Այդ ճակատագիրին վրայ հիմա կը մտածե՞ արդեօք ինք, որ ձուկերու ճակատին գիրը կը կարդար... Չի գիտցուիր... Միայն թէ՛ իր խօսքը դեռ կը հնչէ ականջիս մէջ, գերեզմանին մէջէն եկող պատուէրի մը պէս.

— Աչքդ բաց, բծիշկ, գերեզմանին մէջ ա՛լ խորոված հնդկահաւ չկայ...:

Լօզան, 1913

(1) Գարեգին Եսայկ. Սրտանձտեանց (1840-1892). — Վանեցի նշանաւոր գրող, որ գաւառի հայ ժողովուրդին քերականի ստեղծումները հաւաքեց հատորներու շարքի մը մէջ:

(2) Աշխարհահռչակ.— Ամբողջ աշխարհին մէջ անուն հանած, նշանատր դարձած:

(3) Մանթաշոֆ.— Քարիւղի հարուստ հանքերու եւ գտարաններու տէր հայ մը՝ որ իր անձնական նստերով քարիւղ կը հասցնէր Միջերկրական Ծովու եզերքի երկիրներուն:

(4) Նաբոլէոն (1769-1821).— Ֆրանսացի նշանատր զօրավար ու յետոյ կայսր՝ որ, մեծ պետութիւններու վրայ փայլուն յաղթանակներ տանելէ ետք, ունեցաւ տխուր վերջաւորութիւն մը:

(5) Քաղցկեղ (cancer) .— Հիւանդութիւն՝ որ վերքի կամ ուռեցքի ձեւով կը տարածուի մարմինին մէջ ու մահ կը պատճառէ:

(6) Վաթերլօ.— Պելճիգայի մէջ գիւղ մը, որուն մօտերը Նաբոլէոնը կրեց վերջնական պարտութիւն, 1815-ին:

(7) Սէնթ-Հելէն.— Ատլանտեան ովկիանոսին մէջ պզտիկ կղզի մը, ուր Նաբոլէոնը մնաց աքսորուած, մինչեւ իր մահը:

ՍԱՐԵՎԻԱՆ

ՎՕՐԵԱՆՆԷՆ

«ՋԵՐՄԱՆՈՓ»Ը

Քիչ մը զգալուն բնատրութիւն մը ունիմ ես: Երբ մեր տխուր, միօրինակ կեանքը ձանձրացնէ զիս, երբեմն կը նստիմ ու կը մտածեմ անցեալի կամ ապագայի մասին, բայց, ամէնէն աւելի՝ իմ մանկութեան ու դպրոցական օրերու մասին:

Այսօր ալ, դպրոցական օրերու վրայ մտածելով, յիշեցի մեր դպրոցին խոհարարը, Պրն. Կարապետը, այն մանր կազմով ու նիհար ծերունին, որ ահագին ազդեցութիւն ունէր մեր վարժարանին մէջ: